

Зловживання процесуальними правами у корпоративних спорах

Ковалишин О.Р.

Асистент кафедри цивільного права Прикарпатського національного
університету ім. В. Стефаника

Зловживання процесуальними правами у корпоративних спорах

В статті досліджується поняття «зловживання процесуальними правами». Аналізуються найбільш суттєві зловживання в сфері корпоративних спорів. Пропонуються власні шляхи їх подолання.

Ключові слова: зловживання процесуальними правами, корпоративні спори

Злоупотребление процессуальными правами в корпоративных спорах

В статье исследуется понятие «злоупотребления процессуальными правами». Анализируются наиболее злоупотребления в сфере корпоративных споров. Предлагаются собственные пути их преодоления.

Ключевые слова: злоупотребление процессуальными правами, корпоративные споры.

Abuse of procedural rights in corporate cases

In the article legal abuse of procedural rights in corporate cases is researched. The most widespread abuses are analyzed. The own ways of their liquidation are proposed.

Key words: legal abuse, corporative cases.

Останнім часом проблеми корпоративного права викликають жвавий науковий інтерес. Досліджується проблематика корпоративних правовідносин, в тому числі зловживання корпоративним правами. Але ці дослідження стосуються зловживань у сфері матеріального права. Разом з тим сьогодні накопичився значний масив зловживань процесуальними правами при вирішенні корпоративних спорів у суді.

Для недобросовісного позивача, що зловживає своїми процесуальними правами, часто не важливий кінцевий результат вирішення корпоративного спору. Суттєвим для нього є сам судовий процес, який відволікає дане товариство від нормальної господарської діяльності, робить менш привабливим в очах потенційного інвестора. Саме тому сьогодні поширеними стали безпідставні позови, метою яких є ослаблення конкурентів у боротьбі за контроль над певним підприємством. Сума державного мита та інших витрат, які пов'язані з судовим розглядом справи, є незначною порівняно з тим результатом, який отримує недобросовісний учасник корпоративного спору.

Окремі аспекти, які пов'язані зі зловживанням процесуальними правами досліджували такі вчені як Є.В.Васьковський, С.Ф.Демченко, В.І.Добровольський, О.А.Кухарєва, О.С.Фонова та інші. Але комплексного аналізу зловживання процесуальними правами в контексті вирішення корпоративних спорів не проводилося.

Тому мета даного дослідження полягає в аналізі чинного господарсько-процесуального законодавства, виявленні найбільш суттєвих процесуальних зловживань при вирішенні судових справ, що впливають з корпоративних правовідносин.

Перш за все необхідно відзначити, що зловживання процесуальними правами – категорія, яка не має чітко визначених меж. Інколи досить складно віднайти той момент, коли закінчується тактична майстерність сторони корпоративного спору щодо використання всіх процесуальних засобів захисту своїх корпоративних прав та дійсним зловживанням такими правами.

А.Н.Єрмаков вважає, що зловживання правом є будь-яка поведінка суб'єкта, що прямо не порушує правові розпорядження, але спрямована на недосягнення мети судочинства, а саме на правильний і своєчасний розгляд і вирішення справи [1, с. 124].

На думку Є.В. Васьковського, зловживання процесуальним правом - це неприпустиме здійснення права, що спрямоване проти правильного, своєчасного розгляду і вирішення справи або веде до вкрай несправедливих результатів для протилежної сторони [2, с. 677].

На наявність зловживань в сфері судового захисту корпоративних прав вказує А.В.Луць. Автор зазначає, що закон обмежує зловживання шляхом процесуального порядку подання позовів про визнання недійсним рішення загальних зборів і встановлює чіткий порядок їх оскарження: а) протягом трьох місяців з дня прийняття; б) акціонером, чиї права та інтереси порушені; в) у разі, якщо рішення або порядок його прийняття порушують вимоги законодавства[3, с. 341].

Необхідність протидії процесуальним зловживанням вбачається також при аналізі міжнародних нормативно-правових актів. Зокрема, невиправдане затягування судового процесу порушує права інших учасників судового процесу та суперечить вимогам статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, учасником якої є Україна, стосовно права кожного на розгляд його справи судом упродовж розумного строку.

В Господарському процесуальному кодексі України (далі - ГПК) відсутня норма, яка би прямо регулювала наслідки зловживання процесуальними правами. Про певні заходи щодо протидії зловживанням згадується лише в ч.5 ст. 43-4 ГПК України, де зазначається, що господарський суд може зобов'язати заявника забезпечити його вимогу заставою, достатньою для того, щоб запобігти зловживанню запобіжними заходами, яка вноситься на депозит господарського суду.

Ч. 2 ст. 49 ГПК України встановлює, якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони, господарський суд має право покласти на неї державне мито незалежно від результатів вирішення спору. На нашу думку, не зовсім вдало з точки зору законодавчої техніки вжито формулювання «неправильні дії». Незрозуміло, чи йде мова про які-небудь протиправні дії, які не передбачені ГПК України чи про певні процесуальні порушення, які вчиняються при заявленні клопотань, поданні доказів, тощо.

Ч. 1 ст. 83 ГПК України передбачено, що суд має право стягнути з винної сторони, штраф у розмірі до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за ухилення від вчинення дій покладених господарським судом на сторону.

Також в ГПК України серед прав та обов'язків сторін передбачено обов'язок добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами, виявляти взаємну повагу до прав та охоронюваних законом інтересів другої сторони, вживати заходів до всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи (ст. 22 ГПК України). Як слушно зауважує О.С.Фонова, вадю даної статті є розповсюдження такого обов'язку

виключно на сторони у господарському процесі. Автор зазначає, що не тільки від добросовісної поведінки позивача та відповідача може залежати хід вирішення справ, але є ще інші особи, які беруть участь у справі, це свідки, експерти, перекладачі [4, с. 190]. До даної думки хотілося б додати, що автор не врахував третіх сторін, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, та третіх сторін, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору. Адже останні учасники процесу мають більше процесуальних прав і є більш активними в господарському процесі, ніж учасники, які безпосередньо не беруть участь в справі.

Як бачимо, в ГПК України є ряд правових норм, які спрямовані на добросовісне використання учасниками процесу своїх прав та здійснення обов'язків. Але в цілому проаналізовані норми ГПК України недостатньо повно врегульовують питання пов'язані зі зловживанням процесуальними правами. На це було вказано в Інформаційному листі ВГС України № 01-8/140 від 15.03.2010 року «Про деякі питання запобігання зловживанню процесуальними правами у господарському судочинстві» [5]. В листі вказується на необхідності додаткових роз'яснень та рекомендацій з цього питання, які, на жаль, поки-що відсутні. В Листі зазначається, що найбільш поширеними зловживаннями є заяви безпідставних відводів суддям, неподання вчасно доказів, нез'явлення в судове засідання без поважних причин, подання скарг на процесуальні документи, оскарження яких не передбачається ГПК України тощо. Також ВГС України рекомендував судам виносити окрему ухвалу та за наявності підстав надсилати повідомлення органам внутрішніх справ чи прокуратури.

Разом з тим, слід вказати на інколи безпідставному застосуванні категорії «зловживання процесуальним правами». Так, ухвала господарського суду Чернівецької області про забезпечення позову обґрунтовувалася посиленням заявників на «схильність відповідачів зловживати своїми правами». Звичайно, таке недостатньо виважене рішення суду було скасовано касаційною інстанцією [6]. Тому не можна мотивувати

рішення такими оціночними категоріями як схильність зловживати правом. Якщо випадок зловживання своїм правом все ж існує, то необхідно обґрунтувати факт такого зловживання.

Вище зазначені форми недобросовісного використання передбачених ГПК України процесуальних прав можуть застосовуватися в будь-якому правовому спорі.

Але є ряд зловживань, які безпосередньо пов'язані з використанням норм корпоративного права.

Як відомо, однією з передумов права на подання позову про визнання недійсним рішення загальних зборів акціонерів (учасників) товариства є наявність законодавчо закріпленого права суб'єкта на оскарження певного правочину чи рішення загальних зборів. Зокрема, для акціонерів передбачено право на оскарження значних правочинів (п.3.ч.3.ст.42, ст. 70 ЗУ «Про акціонерні товариства») та правочинів з зацікавленістю (ч.2 ст. 72, ст. 71 ЗУ «Про акціонерні товариства»). Обов'язковою умовою щодо оскарження значного правочину є його відповідність умовам, які до нього ставляться (наприклад, ринкова вартість майна або послуг повинна, що є його предметом, повинна становити від 10 до 25 відсотків активів за даними останньої річної звітності акціонерного товариства).

Разом з тим недобросовісні позивачі, які мають намір зловживати своїм правом на оскарження, подають позов про оскарження навіть тих правочинів, про які вони завідомо знають, що ті не відповідають вимогам ст.ст. 70,71 ЗУ «Про акціонерні товариства». Але така невідповідність виявляється на стадії судового розгляду, коли справа вже порушена.

Ще однією з передумов для подання позову про оскарження рішення загальних зборів акціонерів є подання позову в межах строку позовної давності. Для такого оскарження в ЗУ «Про акціонерні товариства» передбачено спеціальний строк позовної давності. Відповідно до ч. 1 ст. 50 у разі, якщо рішення загальних зборів або порядок прийняття такого рішення порушують вимоги цього Закону (ЗУ «Про акціонерні товариства» - прим.

автора), інших актів законодавства, статуту чи положення про загальні збори акціонерного товариства, акціонер, права та охоронювані інтереси якого порушені таким рішенням, може оскаржити це рішення до суду протягом трьох місяців з дати його прийняття[7].

Слід зазначити, що згідно проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України відносно протидії протиправному поглинанню і захопленню підприємств», реєстраційний номер 3011 від 24.07.2008 року, передбачається строк для оскарження рішення загальних зборів - 1(один) рік.

С.Ф.Демченко притримується точки зору, що сучасний законодавчо встановлений 3-місячний строк для оскарження рішень загальних зборів необхідно доповнити нормою про неможливість поновлювати такий строк для оскарження, оскільки на даний момент сторони зловживають своїм правом на поновлення цього строку [8, с. 100].

На нашу думку, при встановленні спеціальної позовної давності для оскарження рішення загальних зборів важливим є визначення моменту, з якого відліковується такий строк. Адже таким моментом може бути або день прийняття оскаржуваного рішення загальних зборів або день, з якого акціонер дізнався чи міг дізнатися про прийняття рішення загальним зборів, яким порушується його корпоративне право чи інтерес.

День проведення загальних зборів не завжди є тим днем, з якого акціонер знає про порушення свого права. Відповідно нелогічно з цього моменту відраховувати 3-ох місячний строк для його оскарження. Даний момент можна обрати за точку відліку лише в тому випадку, якщо акціонер завчасно був повідомлений про час та місце проведення загальних зборів. В такому випадку він зможе реалізувати своє право приймати участь в таких зборах особисто чи через представника. Але часто буває, що акціонерів взагалі не повідомляють про час та місце проведення загальних зборів.

Якщо про час та місце проведення чергових загальних зборів власник цінних паперів акціонерного товариства міг приблизно знати про період їх

проведення, то уникнути можливого неповідомлення про проведення позачергових зборів йому аж ніяк не вдасться. В результаті акціонер звертається за захистом своїх порушених прав після пропуску 3-ох місячного строку.

Тому, було б краще відраховувати цей строк з того моменту, коли акціонер дізнався чи міг дізнатися про порушення своїх прав, а в разі пропуску даного строку встановити імперативну норму, якою заборонити поновлювати строк для оскарження рішення загальних зборів акціонерів. Таким чином, законодавець захистив би акціонера від можливого пропуску даного строку з незалежних від нього причин, унеможливив зловживання правом на поновлення строку передбаченого ч.1 ст.50 Закону.

Ще одним типовим порушенням корпоративного законодавства є навмисне неврахування акцій (частки) акціонера (учасника) товариства, щодо яких судом було накладено арешт на їх відчуження, при визначенні кворуму та підрахунку голосів. Інші недобросовісні акціонери (учасники) товариства, знаючи про таке порушення прав акціонера (учасника), акції (частка) якого під арештом, приймають завідомо незаконне рішення загальних зборів з порушенням ч.3 ст. 42, п.2.ч.2 ст. 70 ЗУ «Про акціонерні товариства». Акціонер (учасник) права якого порушені, змушений додатково звертатися до суду за захистом порушених прав, що призводить до додаткової судової тяганини.

Як один із можливих способів боротьби з процесуальними зловживаннями учасниками корпоративного спору силами інших учасників товариства можна розглядати положення ст. 64 Закону України «Про господарські товариства». Учасника товариства з обмеженою відповідальністю, який систематично не виконує або неналежним чином виконує обов'язки, або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства, може бути виключено з товариства на основі рішення, за яке проголосували учасники, що володіють у сукупності більш як 50 відсотками загальної кількості голосів учасників товариства. При цьому цей учасник

(його представник) у голосуванні участі не бере. Аналогічна норма стосується учасників повного товариства. Учасника повного товариства, який систематично не виконує чи неналежним чином виконує обов'язки або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства, може бути виключено з товариства в порядку, передбаченому установчими документами (ст.72) [9].

Певні процедури спрямовані на подолання зловживань учасниками корпоративного спору своїм правом на судовий захист закріплені в Законі України «Про акціонерні товариства». Ч. 2 ст. 50 Закону передбачає, що акціонер може оскаржити рішення загальних зборів з передбачених ч.1 ст.6 цього Закону питань виключно після отримання письмової відмови в реалізації права вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому голосуючих акцій або в товариства в порядку, передбаченому цим Законом[7].

В.А.Белова та В.И.Добровольський пропонують як один із можливих засобів протидії зловживанням акціонерів передбачити можливість виключити їх з акціонерного товариства за аналогією з товариством з обмеженою відповідальністю [11, с. 21; 12, с. 180-181]. Справді відповідно до ст. 64 ЗУ «Про ГТ» учасника можуть виключити зі складу за систематичне невиконання обов'язків або перешкоджання своїми діями досягненню цілей товариства.

Такий спосіб захисту від зловживань видається малоімовірним з наступних причин. По-перше, правова природа акціонерного товариства та товариства з обмеженою відповідальністю відрізняється. Акціонерне товариство це перш за все об'єднання капіталів. Для учасників товариства з обмеженою відповідальністю передбачається більш тісний зв'язок з діяльністю товариства. По-друге, виключення зі складу учасників товариства з обмеженою відповідальністю передбачається за систематичне невиконання обов'язків. Тобто йде мова про невиконання певних дій, які особа зобов'язана була вчинити. А щодо вище наведеної пропозиції дослідників,

то пропонується виключати за зловживання правом. По-третє, виключення зі складу акціонерів – надто кардинальний захід впливу, який не варто застосовувати за зловживання правом, де ще немає факту правопорушення.

В.Гуреєв пропонує застосовувати до акціонерів як санкцію позбавлення права голосування на зборах акціонерів, права на дивіденди і т.д. [13, с. 5]. Але змушені критично поставитися до даних пропозицій. Позбавлення права голосу на ЗЗ учасників (акціонерів) товариства навряд чи буде ефективним засобом по відношенню до акціонерів, які володіючи лише однією акцією, скористаються своїм правом на позов. Крім того, такий засіб впливу суперечитиме ч.2 ст.42 ЗУ «Про АТ». З приводу позбавлення права на дивіденди, то це суперечитиме основним правовим актам, які проголошують непорушність права власності.

В українській правовій думці також висловлюються певні пропозиції щодо протидії процесуальним зловживанням. Зокрема, А.Забродський пропонує суттєве підвищення розміру державного мита на стадії пред'явлення позову [14, с. 27]. Певна доцільність в такому заході є. По-перше, не завжди вдається покрити всі витрати пов'язані з розглядом справ в господарському суді за допомогою розміру державного мита та збору на інформаційно-технічне забезпечення процесу, які сьогодні встановлені. По-друге, учасниками господарського процесу є переважно юридичні особи. Для останніх сучасні розміри судових витрат є незначними порівняно з тим ефектом, якого вони досягають в результаті подачі позову.

Але, вважаємо, що саме в категорії корпоративних спорів такий шлях вирішення проблеми є не зовсім прийнятним. Адже саме в цій категорії справ мають можливість приймати участь фізичні особи (наприклад, міноритарний акціонер, учасник товариства з незначною часткою в статутному капіталі). Для них підвищення вартості судових витрат стане суттєвою перешкодою для судового захисту корпоративних прав.

В цілому варто відзначити, що Господарсько-процесуальним кодексом України передбачено певний набір важелів протидії процесуальним

зловживанням з боку недобросовісних учасників судового процесу. Разом з тим останній не відповідає вимогам сучасних реалій вирішення корпоративних конфліктів.

Необхідно чітко усвідомити те, що зловживання процесуальними правами як явища правової дійсності неможливо ліквідувати повністю. Проте його необхідно зменшити до мінімуму, і це відповідає державним інтересам та повинно стати одним із основних мотивів удосконалення судового процесу.

Список використаних джерел

1. Ермаков А.Н. Арбитражное процессуальное правонарушение / А.Н.Ермаков // Вестник СГАП. – 2002. - №3. – С.122-126.
2. Васьковський Є.В. Курс гражданського процесу / Є.В.Васьковський. – М.: Узд. Башмакові, 1915. – Т. 1. – 691 с.
3. Корпоративне право України / В.В.Луць, В.А.Васильєва, О.Р.Кібенко, І.В.Спасибо-Фатєєва та ін.; за заг. Ред.. В.В.Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 384с.
4. Фонова О.С. Зловживання процесуальним правами учасниками господарського процесу // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2008. – №6(74). – С. 187-199.
5. Інформаційний лист ВГС України № 01-8/140 від 15.03.2010 року «Про деякі питання запобігання зловживанню процесуальними правами у господарському судочинстві» // www.zakon.gov.ua
6. Постанова ВГС України від 23.03.2010 р., справа № 5/125 // <http://corpravo.com/scdova-praktika/sudovij-proces3>
7. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2008. - №50-51. - Ст.384.
8. Демченко С.Ф. Вдосконалення Закону України «Про акціонерні товариства» як чинник ефективності господарського судочинства // Вісник господарського судочинства. - 2010. - №1. – С. 98-103.

9. Кухарева Олеся Александровна. Защита прав акционеров в арбитражном процессе. - Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.15 - Гражданский процесс ; Арбитражный процесс. – Москва, 2006. – 166с.
10. Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 року // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - №49. - Ст.682.
11. Белов В.А. Вытеснение миноритарных акционеров: произвол «мажоров» или новый институт российского акционерного права // Хозяйство и право. – 2005. - №3. – С. 21
12. Добровольский В.И. Защита корпоративной собственности в арбитражном суде. – М., 2006. – С. 320.
13. Гуреев В.А. Защита прав крупных акционеров // Журнал для акционеров. – 2005. - №5-6. – С.2-5.
14. Забродський А. Зловживання правом як загальна тенденція процесу // Юридичний радник. – 2006. - №5. – С.26-27.